

**Róziwicz, Jerzy / Wójcik, Zbigniew /
Nowak, T.**

**O tomie biograficznym "Historii nauki
polskiej"**

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 21/1, 93-110

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

O TOMIE BIOGRAFICZNYM HISTORII NAUKI POLSKIEJ*

Historia nauki polskiej. T. 6: Dokumentacja bio- bibliograficzna. Indeks biograficzny tomu I i II. Oprac. Leszek Hajdukiewicz. Wrocław 1974. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk XLVII, 838 s. nlb. 2, errata.

1

Zamiar wydania syntezy dziejów nauki polskiej narodził się w końcu lat pięćdziesiątych. To wielkie pionierskie przedsięwzięcie miało stanowić — zdaniem inicjatorów — wkład historyków nauki w uczczenie tysiąclecia państwa polskiego, a także przyczynić się do uświetnienia rocznicy 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Wydawnictwo miało też wyznaczyć główne kierunki działalności badawczej Zakładu Historii Nauki i Techniki, „aktywizując, koncentrując i intensyfikując wysiłki wszystkich pracowników”¹. W grudniu 1958 r. przedstawiono już ramowy program prac nad historią nauki polskiej i poddano go dyskusji. W ślad za tym opublikowano konspekt zamierzonego dzieła² oraz ustalono zespół redakcyjny i autorski jego poszczególnych części. W 1960 r. wydawnictwo *Historia nauki polskiej w zarysie* weszło do zatwierdzonej przez Radę Państwa *Uchwały Obchodu Tysiąclecia Państwa Polskiego*. Pierwszy tom, obejmujący dzieje nauki polskiej do roku 1795, zamierzano wydać w 1962 r., całość dzieła zaś ukazać się miała w 1964 r.

W trakcie prac wyłoniło się jednak wiele trudności, zmieniały się koncepcje w sposobie ujęcia i przedstawienia historii nauki polskiej, sprawiając że pierwotne założenia i terminy nie mogły się ostać. Dwa tomy *Historii nauki polskiej*, omawiające okresy średniowiecza, odrodzenia, baroku i oświecenia, pojawiły się dopiero w 1970 r.³ Zgodnie z pierwotną koncepcją dzieła nie zawierały one danych życiorysowych, nie były udokumentowane bibliograficznie i nie posiadały indeksów. Odpowiednio zredagowane indeksy biograficzne oraz bibliografię prac odnoszących się do okresów objętych dwoma tomami *Historii nauki polskiej* postanowiono bowiem wydać w odrębnych tomach. Rzecz zamierzona zrealizowano, ale — niestety — z dużym opóźnieniem i nie w pełni. Po czterech latach od wydania dwóch pierwszych tomów *Historii nauki polskiej* ukazał się opasły tom biograficzny, który oznaczono jako szósty tego dzieła. Bibliografia, dla której zarezerwowano numer siódmy kolejnego tomu, ujrzała światło dzienne dopiero w końcu 1975 r.

* Redakcja „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”, ze względu na rangę wielotomowego dzieła *Historia nauki polskiej*, ma nadzieję, że publikowane poniżej recenzje pobudzą do merytorycznej dyskusji nad sposobem ujęcia następujących tomów dokumentacyjnych.

¹ „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1959 nr 2 s. 410.

² P. Rybicki: *Projekt podręcznika historii nauki polskiej*. „Nauka Polska” 1960 nr 1 s. 119—130.

³ Recenzje ukazały się m.in.: w „Kwartalniku Historii i Techniki” 1971 nr 3 s. 609—626 (B. Leśnodorski, M. Frankowska, A. Kempfi, T. Bieńkowski, I. Stasiewicz-Jasiukowa), w „Kwartalniku Historycznym” 1973 nr 1 s. 93—100 (I. Zarębski), w „Nowych Książkach” 1971 nr 4 s. 254—255, 258, (M. M. Drozdowski), w „Kulturze i Społeczeństwie” 1972 nr 2 s. 245—260 (B. Olszewska), w „Studiach Źródłoznawczych” 1973 s. 217—218 (G. Labuda), w „Odrodzeniu i Reformacji w Polsce” 1973 s. 240—243 (A. Wyczański), w „Człowieku i Światopoglądzie” 1973 nr 9 s. 161—177 (H. Hinz).

Szesty tom *Historii nauki polskiej* nosi tytuł: *Dokumentacja bio- bibliograficzna. Indeks biograficzny tomu I i II*. W dalszej części recenzji będziemy dla ułatwienia używać skrótowo tytułu *Indeksu*. Nad całością *Indeksu*, dzieła wymagającego ogromnej pracy, czuwał znawca epoki staropolskiej, prof. Leszek Hajdukiewicz. W skład ścisłego zespołu jego współpracowników wchodził: Zofia Steczowicz, Zofia Wcisło, Rita Majkowska, Andrzej Banach i Anna Maged. Ponadto *Skorowidz nazwisk* oraz *Skorowidz miejscowości* (s. 797—839) opracowała Małgorzata Kaplitowa. Do *Indeksu* dołączono też wykaz najczęściej wykorzystywanej literatury wraz z jej skrótowym zapisem (s. XIII—XLVII).

Zamieszczony w recenzowanym tomie indeks biograficzny na prawie 800 stronach zawiera około 1500 biogramów osób wymienionych w I i II tomie *Historii nauki polskiej*. Przytoczone biogramy, o objętości od kilku do kilkudziesięciu wierszy, rzadko jednak przekraczające liczbę pięćdziesięciu (np. biogram Kopernika liczy 130 wierszy), mają — zdaniem prof. L. Hajdukiewicza — „służyć wszystkim tym czytelnikom *Historii nauki polskiej*, którzy zetknąwszy się z bogactwem jej materiału faktograficznego, zechcą poszerzyć swoją wiedzę o życiu i działalności współtwórców kultury naukowej okresu staropolskiego, a zarazem ma ułatwić poprzez system uporządkowanych i w miarę ujednoczonych odsyłaczy bio- bibliograficznych dotarcie do podstawowych źródeł informacji o ludziach uczestniczących — w rozmaity zresztą sposób — w kształtowaniu myśli poznawczej i organizacji życia umysłowego kraju od X do przełomu XVIII/XIX w.” (s. V).

Czy zadanie to zostało spełnione? Mamy duże wątpliwości, że nie w pełni.

Zanim jednak przejdziemy do wyłączenia naszych zastrzeżeń, musimy stwierdzić, że rola recenzentów *Indeksu* jest trudna. I nie tylko z powodu ogromu materiału w nim zawartego, powodzi nazwisk, miejscowości i instytucji, tytułów dzieł i przede wszystkim dat, ale też z powodu niemożności jednoznacznego rozstrzygnięcia, czy tom ten należy traktować jako integralną część *Historii nauki polskiej*, czy też jako wyodrębnione dzieło mające z nią tylko luźny związek. Skłaniamy się raczej do stanowiska — wbrew zastrzeżeniom autorów — iż *Indeks* należy kwalifikować jako odrębny słownik uczonych polskich i osób z nauką polską związanych. Dodajmy — słownik, który jest znacznie bogatszy, jeśli chodzi o uwzględnienie liczby osób na polu nauk działających, od wszystkich dotychczasowych słowników i encyklopedii, nie wyłączając *Polskiego słownika biograficznego*. O odrębności tomu świadczy sposób redagowania poszczególnych haseł, wykaz literatury przy każdym biogramie, kilkudziesięciostronicowy wykaz literatury podstawowej, objętość biogramu, w którym starano się zmieścić maksimum skondensowanych informacji z dziennymi datami życia i również często z dziennymi datami poszczególnych nierzadko błahych faktów oraz liczne powtórzenia informacji zawartych już na łamach wcześniej wydanych tomów *Historii nauki polskiej*. Do tego stanowiska doszedł zapewne też Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, drukując *Indeks* w nakładzie 6000 egzemplarzy, a więc o 4000 mniejszym niż wydano dwa tomy *Historii nauki polskiej*.

Rzuca się w oczy również objętość *Indeksu* w stosunku do tomów I — II *Historii*. *Indeks* jest od nich zaledwie mniejszy o 14,30 arkuszy wydawniczych, gdy zaś doliczymy tom z bibliografią, to oba tomy dokumentacyjne przewyższają o 12,60 arkuszy objętość tomów podstawowych, tomów — wobec których miały spełniać służebną rolę.

W *Indeksie* znajdujemy wiele biogramów ludzi, którzy z nauką nie mieli zgoła nic wspólnego, a także osób nie tyle w dziejach naszej nauki drugorzędnych, co chyba czwartorzędnych. Wystarczyło, że niektórzy z nich otarli się jedynie o studia na wyższej uczelni, nie pozostawiając żadnych śladów swej dzia-

łałości naukowej, a jednak zostali uhonorowani miejscem w *Indeksie*, a tym samym niejako miejscem w historii nauki polskiej. Krańcowymi przykładami owej przypadkowości, mającej właściwie charakter nieporozumienia, są biogramy Wilhelma Karwińskiego i Rafała Nozarzewskiego. Jedynym miernikiem ich zasług naukowych jest to, że pierwszy z nich zapisał się na studia górnicze w Bańskiej Szczawnicy i Freibergu saskim, a drugi we Freibergu. Zarówno Karwiński, jak i Nozarzewski nie opublikowali żadnej pracy. Nie byli związani także z żadnymi środowiskami naukowymi. Dlatego uznanie pierwszego za geologa i górnika, a drugiego za geologa jest bezpodstawne.

Nie uwzględniono natomiast osób, których wkład do nauki był autentyczny, niejednokrotnie pionierski. Oto przykładowo choćby na wzmiankę zasłużyć powinni: Iwan Fedorowicz (Fedorow) zasłużony drukarz i wynalazca, konstruktor armat; Jan Frydwański — autor dzieła *Minero-logia* (1767), w którym m.in. zawarte są opisy destylacji ropy naftowej, występowania jej i także zastosowana; Elias Kopyjewicz — tłumacz, wydawca, drukarz, leksykograf i bibliograf, niezwykle zasłużony w procesie tworzenia podstaw nowej świeckiej kultury i nauki rosyjskiej; Bartłomiej Kazimierz Malicki, autor oryginalnej gramatyki języka polskiego i pierwszy Polak romanista, który przygotował i wydał po polsku podręcznik do nauki języka francuskiego (1700); Kacper Maliński, lekarz i poeta, autor dzieła *Iatrotheologonomicomachia* (1575); Marian z Jaślik (Jaślicki), współczesnik wybitnego słownikarza XVII w. G. Knapskiego, zajmujący się również sprawami językowymi.

W *Indeksie* jest sporo biogramów pamiętnikarzy, ale wśród nich próżno szukać Adama Dłuzyka Kamieńskiego, który pozostawił nam z XVII w. pierwszą znaną polską relację o Syberii i jej mieszkańcach; podobnie nie ma biogramu Ludwika Siennickiego, autora wspomnień syberyjskich (1754), badacza zwyczajów Jakutów, Czukczów i Kamczadałów.

Zarówno w dwóch pierwszych tomach *Historii*, jak i w *Indeksie* uwzględniono to dość szerokim zakresie uczonych działających w Gdańsku, na Śląsku, w Toruniu oraz uczonych obcych, przebywających przez dłuższy czas w Polsce. Słusznie, bo przecież oni też tworzyli naukę polską, działali na naszych ziemiach, powiązani byli wieloma nićmi z kulturą polską. Dla wielu z nich zabrakło jednak miejsca we wszystkich dotychczas wydanych trzech tomach *Historii nauki polskiej*. Nie znajdziemy np. żadnej informacji o profesorach gdańskiego Gimnazjum Akademickiego: Janie Bogumile Bartoldim, autorze prac z zakresu klimatologii, botaniki i astronomii; o filologu polskim z XVII w. Janie Łaganowskim; matematyku i orientaliście, pionierze kształcenia technicznego w Gdańsku, Pawle Paterze; o chemiku Bogumile Schroderze.

Podobnie pominięto Andrzeja Akoluta (1654—1704), najbardziej wczeczhronnego i najwybitniejszego śląskiego orientalistę do XIX w.; ściśle związanego z Polską lekarza i arabistę, wydawcę na początku XVII w. we Wrocławiu książek z dziedziny arabistyki, Piotra Kirstena; wychowanka Uniwersytetu Krakowskiego, szesnastowiecznego humanistę śląskiego, Stanisława Saura; Adama Chrystiana Thebejusza, lekarza śląskiego, który w pracy *Disputatio medica inauguralis de circulo sanguinis in corde* (1708) dał po raz pierwszy oryginalny opis zastawek żylnych zatoki wieńcowej.

Nie znalazł uznania autorów *Historii nauki polskiej* również Andrzej Dittman, którego należy zaliczyć do najbardziej aktywnych postaci toruńskiego świata naukowego doby oświecenia. Pominięto też Leopolda Lafontaine'a, który przebywał w Polsce od 1782 r. aż do śmierci (1813). Był on organizatorem kształcenia medycznego i szpitalnictwa w Polsce, autorem wielu rozpraw, wydawcą „Dziennika Zdrowia dla Wszystkich Stanów”, członkiem akademii w Paryżu i Getyndze oraz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie.

Brak wzmianki o Jacku (Hiacyncie) Małachowskim, mimo że położył on wielkie zasługi dla rozwoju górnictwa i hutnictwa opartego na naukowych zasadach. Nie znajdujemy biogramów Michała i Stanisława Sołtyków, zasłużonych dla rozwoju nauki. Pominięto Szymona Bielskiego, autora podręczników, katalogów i opracowań historycznych. Nie ma biogramów Walentego Kłossowskiego, Dymitra Krajewskiego, Romana Symanowicza, Jana Fryderyka Łukasza Sapięhy, Jana Chrystiana Arnolda, Jacka Jezierskiego, Józefa Mniszka i wielu innych.

W *Historii nauki polskiej* wymieniono, chociaż marginalnie, nazwisko Fahrenheita. Został on jednak pominięty w *Indeksie*. Dlaczego? Przecież Gabriel Daniel Fahrenheit (1686—1736), mieszczanin gdański, spokrewniony z Watzenrodami i z Kopernikami, był fizykiem formatu europejskiego. On pierwszy zmierzył współczynnik rozszerzalności cieplnej rtęci, wyznaczył dokładnie temperaturę wrzenia spirytusu, wody destylowanej, kwasu azotowego i siarkowego. Pierwszy też odkrył zjawisko przechłodzenia wody. Udoskonalił areometr. Do dziś w krajach anglosaskich używana jest do mierzenia temperatury wprowadzona przez niego skala.

Znalazło się natomiast w *Indeksie* wielu uczonych, których główna lub cała działalność przypada na okresy późniejsze i których dorobek naukowy omówiony będzie dopiero w następnych, jeszcze nie wydanych tomach. Do nich m.in. należą: Jan Wincenty Bandtkie (1783—1846), Wilhelm Blandowski (1822 — ok. 1880), Jerzy Benjamin Flatt (1768—1860), Sebastian Girtler (1767—1833), Wojciech Bogumił Jastrzębowski (1799—1882), Ferdynand Kojśiewicz (1801—1874), Adam Szymon Krzyżanowski (1785—1847), Joachim Lelewel (1786—1861), Samuel Bogumił Linde (1771—1847), Julian Ursyn Niemcewicz (1758—1841), Michał Oczapowski (1788—1854), Ignacy Benedykt Rakowiecki (1783—1839), Fryderyk Skarbek (1792—1866), Leliwa Feliks Słotwiński (1788—1863), Franciszek Węzyk (1785—1862), Michał Wiszniewski (1794—1865) i wielu innych. Zawsze są tacy, którzy działali w różnych okresach. W takim przypadku można było ograniczyć się do podania skrótu biogramu, odsyłając czytelnika do kolejnego tomu dokumentacji.

Budzić musi też wątpliwości zastosowanie następującego kryterium selekcji: „[...] nie bez pewnych wahań zrezygnowano na przykład z zamieszczenia w *Indeksie* życiorysów książąt i królów polskich, pozostawiając jednak biografie kobiet z domów panujących [...]” (s. VII). Nie zawsze ściśle trzymano się tej zasady, jeśli chodzi o książąt; królów jednak konsekwentnie pominięto. Nie mamy więc życiorysów m.in. wielkich mecenasów nauk, jak Władysława IV czy też Stanisława Augusta Poniatowskiego, natomiast uhonorowano białogłowy domów królewskich, które do nauki nie wniosły nic istotnego, a w podstawowych tomach *Historii* wymienione zostały incydentalnie.

Inna uwaga natury ogólniejszej. Często przy biogramach podawane jest określenie specjalizacji naukowej, która dopiero wykształciła się znacznie później. Określane jest więc: archeolog, etnograf, geolog itp. Tak np. do końca XVIII w. geologami w dzisiejszym rozumieniu tego słowa byli Jan Filip Carosi i Jan Jakub Ferber, a okresowo Baltazar Hacquet. Nawet Staszic był tylko miłośnikiem geologii, uważając siebie zresztą raczej za pisarza politycznego i działacza administracji krajowej. Nie znaczy to jednak, że prace filozoficzne np. Hugona Kołłątaja nie zawierają wielu cennych myśli geologicznych.

Czas przejść jednak od zarzutów formalnych, nieraz zresztą dyskusyjnych, do szczegółowych, ściśle związanych z treścią poszczególnych biogramów. Otóż już przy pobieżnej lekturze dostrzega się w nich mnogość błędów, nieściśłych sformułowań, faktów nie znaczących przy braku rzeczy istotnych. Ograniczone ramy recenzji, jak i nie obejmująca wszystkich dyscyplin wiedza recenzentów

sprawia, że nie ma możliwości, aby wszelkie usterki w *Indeksie* dostrzec i wyliczyć. Postąpiliśmy zatem inaczej. Wybraliśmy 150 życiorysów, a więc około 10% wszystkich zamieszczonych w tomie, i poddaliśmy je dokładniejszej analizie. Staraliśmy się przy tym, aby reprezentowane były wszystkie dziedziny naukowe i wszystkie omówione dotychczas epoki w dziejach naszej nauki. Wyniki tej analizy, mające jedynie charakter ilustratywny, przedstawiamy poniżej.

Adam z Bochynia. Nie wspomniano ani słowem, że oddawał się z pasją poszukiwaniom górniczym. Był też, jak wykazał W. Hubicki (1964, artykuł nie wykorzystany w *Indeksie*) autorem traktatu alchemicznego *Anno salutis 1489...*⁴.

Albertrandi Jan Chrzyciel. W *Indeksie* podano, że od 1791 r. zajmował stanowisko bibliotekarza. Informacja ta jest błędna, Albertrandi bowiem nominację na bibliotekarza królewskiego otrzymał 23 I 1790, a funkcję objął jesienią tegoż roku. Należało też podać oboczność nazwiska, Albertrandy.

Amatus Sylwius Siculus Jan. Przybył do Krakowa w 1499, a nie „w początkach r. 1501”.

Bergonzoni Michał Antoni. Nazwisko nuncjusza brzmi Garatti, a nie Garampi. Podany tytuł rozprawy *O położeniu miasta Lublina jego zwykłych i miejscowych chorobach...* powinien brzmieć: *Lublin podług ustawy medyki uważany w jednej dysertacji...* Do biogramu m.in. nie wykorzystano artykułu B. Seydy („Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1971).

Bernoulli Jan. Nie wspomniano, że utrzymywał kontakty z Anną Jabłonowską z Siemiatycz i Renatą Gralath z Gdańska (ostatniej powinno się poświęcić biogram). Obydwie przyrodniczki należały do najbardziej oświeconych kobiet drugiej połowy XVIII w. Listy Jabłonowskiej i Gralath drukował Bernoulli w relacjach z własnych podróży.

Borch Michał Jan. Nie wspomniano, że był członkiem kilku francuskich i włoskich akademii. Prowadził rozległe badania w Alpach, Apeninach, na wyspach basenu Morza Śródziemnego, w wyniku których opublikował wiele prac, przeważnie we Włoszech, a nie w Polsce, jak może sugerować sformułowanie: „[...] ogłaszając po powrocie z podróży do Włoch [...]”. Zabiegał wprawdzie o rozpisanie subskrypcji w kraju na ponowne wydanie tych dzieł, ale zamierzenie nie zostało zrealizowane. Sformułowanie: „autor pierwszego w Polsce projektu geobiochemicznego poszukiwania kruszców [...]” jest poprawne, tyle że pominięto źródło, skąd zostało zaczerpnięte (A. Gaweł, „Prace Muzeum Ziemi”, nr 8). Pominięto także, istotny dla biogramu, artykuł K. Maślankiewicza, zamieszczony w aktach odbywającego się w Polsce w 1965 r. Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki (także w streszczeniach).

Burattini Tytus Liwiusz. Brak dokładnych dat urodzin i śmierci (podano, że urodził się w 1617, zmarł zaś „jesienią (przed 28 IX) r. 1681”). Burattini urodził się 8 marca 1617, zmarł zaś 17 listopada 1681, a więc nie przed 28 września (datę śmierci m.in. ustalił J. Starzyński, 1933). Nie wykorzystano m.in. prac E. Jungowskiego, omawiających twórczość lotniczą Burattiniego.

Carosi Jan Filip. Biogram obarczony jest znaczną liczbą błędów, które w sporej części zapożyczone zostały z *Polskiego słownika biograficznego*. Napisało, iż Carosi studiował pod kierunkiem Arnolda na uniwersytecie w Lipsku. Nie było wówczas w tej uczelni przyrodnika o tym nazwisku. Ów Arnold, to po prostu trzy lata młodszy od Carosiego, towarzysz ze studiów, późniejszy lekarz warszawski — Jan Chrystian. Informacja, że sprowadzony został do Polski przed

⁴ Ze względu na ograniczony rozmiar recenzji opuszczono szczegółową dokumentację. Zainteresowanym autorzy mogą udostępnić zestaw dostrzeżonych błędów (o wiele obszerniejszy niż w niniejszym opracowaniu) oraz stosowaną literaturę przedmiotu.

1777 r. przez K. H. Perthéesa jest również nieściśła. Carosi był w Polsce już w 1774 r., o czym wspomina w swym największym dziele (*Reisen...*), i bynajmniej nie sprowadził go Perthées, gdyż nie ma na to żadnych dowodów. Nie odbywał również Carosi wspólnych podróży badawczych z J. J. Ferberem, o czym można się przekonać z publikowanego memoriału przedłożonego przez tegoż przyrodnika Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu (Ferber wyraźnie zaznaczył, że nie zna osobiście Carosiego, a tylko jego pisma). Dzieło Carosiego *Reisen durch verschiedene polnische Provinzen...* (tytuł w biogramie zapisany błędnie) ukazało się w latach 1781 i 1784, a nie 1781, 1784—1785, jak podano. Także *Essai d'une lithographie de Mlocin* wydane zostało w 1777, a nie w 1771. Carosi nie drukował w „Dzienniku Handlowym”, tylko w „Magazynie Warszawskim” oraz w „Pamiętniku Politycznym i Historycznym”. Rozprawy *Observations meteorologiques faites en 1783 à Mogila* w ogóle nie napisał (sugestie Estreichera za Ż. Paulim nie znajdują potwierdzenia). Nie zmarł też w Wodyni, ale w Woli Wodyńskiej. Wreszcie w biogramie brak wzmianki o kontaktach Carosiego z Akademią Nauk w Petersburgu, za co autorom trudno czynić zarzut, chociaż wiadomości na ten temat znalazły się w publikacji R. W. Wołoszyńskiego w 1972 r., można zatem było je wykorzystać.

Cerasinus Jan. Dzieło *Enchiridion aliquot locorum communium Iuris Magdeburgensis* wydane zostało w 1557, a nie (błędnie za Estreicherem) w 1556. Do biogramu nie wykorzystano obszernego artykułu L. Paulego (1959) oraz książki tegoż autora poświęconej Cerasinusowi (1971).

Domeyko Józef. W zasadzie biogram nie powinien się znaleźć w *Indeksie*. Domeyko studiował krótko w Akademii Górniczej we Freibergu saskim. Wyuczonego zawodu nie wykonywał. Przez sympatię do swego mistrza A. G. Wernera pragnął w 1835 r. pozyskać jego zbiór mineralogiczny. Nie upoważnia to jednak do nazywania go geologiem-amatorem. Dodajmy, że uwaga, iż „[...] przypuszczalnie w latach 1792—1793 był uczniem A. G. Wernera” jest nieściśła.

Ferber Jan Jakub. Prawdą jest, że uczył w gimnazjum w Mitawie, skąd przeniósł się do petersburskiej Akademii Nauk (czego nie napisano). Właśnie jako członek rzeczywisty tej instytucji przyjął propozycję Stanisława Augusta Poniatowskiego do skontrolowania prac prowadzonych przez Carosiego i w tym celu odbył krótkotrwałą podróż po Małopolsce w 1780 r. Później wrócił do pracy w Petersburgu, gdzie był zaangażowany na stanowisku akademika do 1786 r. Z Petersburga, a nie z Polski (jak sugerowałby tekst), przeniósł się do Berlina.

Forster Jan Jerzy. Brak wzmianki, że jego *Dziennik podróży po Polsce* został przetłumaczony przez W. Zawadzkiego i wraz z wstępem i przypisami opublikowany w „Archiwum Historii Medycyny” (1958), a następnie przedrukowany w zbiorze *Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców* (t. 2, 1963). Nie wykorzystano też rozprawy o Forsterze pióra Z. Fedorowicza.

Girtler Sebastian. Zmarł w 1833 r., a nie w 1838.

Gralath Daniel. Nie mógł brać czynnego udziału w pracach towarzystwa Societas Physicae Experimentalis od 1735 r. jako jego dyrektor, towarzystwo to bowiem założono dopiero w 1743 r. (pierwsze posiedzenie odbyło się 2 I 1743). Dodajmy, że w *Indeksie* pominięto innych zasłużonych dla nauki Gralathów.

Guettard Jean Étienne. Zajmował się w Polsce m.in. geologią, mineralogią, meteorologią. Wykonał mapę geologiczną (zwaną przez niego mineralogiczną) Polski, którą wydał w Paryżu w 1764 r. jako załącznik do pracy *Mémoire sur la nature du terrain en Pologne*. W *Indeksie* nieściśłą jest data jej wydania (podano rok 1762 zamiast 1764), ani też informacja, że autor mapą uzupełnił później ową rozprawę. Niezbyt precyzyjna jest również inna informa-

cja, iż Guettardowi dostarczali danych zamieszkali w Polsce cudzoziemcy. Lektura owej pracy przekona nas, że wymienia on także m.in. Piotra Śliwickiego (brak biogramu), Cetnara, Zaleskiego. Przy okazji należy dodać, że Guettard włączył do swej pracy memoriał francuskiego dyplomaty P. M. Hennina, o czym pisali w 1965 r. D. Molenda i R. W. Wołoszyński w rozprawie nie cytowanej w *Indeksie*.

Hacquet Baltazar. Poprawniej byłoby napisać, że urodził się w 1739 lub 1740, a nie około 1739. Niezbyt poprawna jest informacja, że odkupione przez A. Estreichera zbiory od Hacqueta „[...] utworzyły załączek gabinetów mineralogicznego i zoologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego”. J. Kołodziejczyk ogłosił w 1936 r. listę zbiorów zgromadzonych w latach 1781—1786 przez Jana Jaśkiewicza. Zbiory te były powiększane przez F. Scheidta i udostępniane publiczności w Szkole Głównej Koronnej. Istniał więc już ów załączek, zresztą wcale poważny.

Heweliusz Jan. Należało zaznaczyć, że miejsce nauki Heweliusza w Gondaczu (Gądeczcu) pod Bydgoszczą jest hipotetyczne i zdania co do tej miejscowości wśród badaczy są podzielone (niektórzy próbowali przemianować tę miejscowość na Grudziądz). Wkradły się też dwa błędy w datach. Otóż Heweliusz prowadził własną drukarnię w latach 1662—1679, a nie w l. 1666—1679 oraz członkiem Królewskiego Towarzystwa w Londynie został on w 1664, a nie w 1644. W biogramie nie zaznaczono wszystkich oboczności nazwiska. Ponadto dodajmy, że zarówno w II tomie *Historii nauki polskiej*, jak i w *Indeksie* pominięto działalność wynalazcą Heweliusza. A przecież udoskonalił on m.in. śrubę mikrometryczną, wynalazł peryskop, konstruował prototypy zegarów wahadłowych. W literaturze podstawowej biogramu nie wykorzystano dziewiętnastowiecznych prac obcych o Heweliuszu, jak też wielu naszych polskich, m.in. artykułu A. Siemignowskiej i J. Urbana (1967).

Hube Michał Jan. Jego *Listy fizyczne* nie były podręcznikiem. Była to książka popularnonaukowa, a jej autor jedynie zabiegał o zakupienie nakładu dla szkół. Owe *Listy fizyczne*, podobnie jak i twórczość Hubego, doczekały się analizy historyków nauki, o czym prawie nie wspomniano w literaturze przedmiotu.

Jabłonowska Anna Paulina. Niepotrzebnie podano wiele danych o działalności politycznej pani na Kocku i Siemiatyczach, kosztem uszczuplenia informacji o znaczeniu jej zbiorów przyrodniczych dla rozwoju nauki. Pominięto, że założyła w swoim majątku drukarnię, w której m.in. tłoczyła własne prace. Niewłaściwa jest przy tym informacja, że w 1771 r. zamieszkała w Gdańsku. Pod Gdańskiem posiadała swą rezydencję, w której prowadziła handel z kupcami z Holandii (tu odbywały się rozmowy na temat zakupu okazów flory, fauny oraz minerałów i skał do gabinetu historii naturalnej w Siemiatyczach).

Jabłonowski Józef Aleksander. Nie mógł w 1786 r. wyjechać do Saksonii, ani też „po trzecim rozbiore” zrzec się piastowania godności i osiąść w Lipsku, zmarł bowiem, jak zresztą podano w innym miejscu biogramu, w 1777 r.

Jaśkiewicz Jan Dominik Piotr. Biogram jest bardzo nieprecyzyjnie zredagowany. Nie wspomniano np. o jego pobycie w uczelniach Niemiec, ani też o pracy opublikowanej w tym kraju. Podano natomiast, że w latach 1783—1784 ogłosił *O wodach siarczastych krzeszowickich* oraz *O nowej teorii ognia*. W rzeczywistości prac tych Jaśkiewicz nie wydał, a jedynie zamierzał je napisać. W biogramie zawarta jest również wiadomość, że pozostawił w rękopisie zarys wykładów uniwersyteckich *Metalurgia. O rozkładzie chemicznym roślin, o sokach i ekstraktach...*, ale przecież nie ma na to dowodów przekonywających. Raczej, zdaniem wielu badaczy, jest to rękopis Scheidta. Ponadto Jaśkiewicz zmarł 14 listopada 1809 r., a nie 14 grudnia tegoż roku.

Kluk Krzysztof. Miał imiona Jan Krzysztof, chociaż używał w publikacjach tylko drugiego z nich. Ojciec nosił imiona Jan Krzysztof Adrian, a nie pierwsze dwa, jak podano w haśle. Napisano, że otrzymał doktorat honorowy nauk wyzwolonych i filozofii Szkoły Głównej w Wilnie. Był to wszakże doktorat zwykły, za pierwszy tom *Dykcjonarza roślinnego*. Wreszcie *Rzeczy kopalne* to nie rozprawa, ale książka popularnonaukowa o typie podręcznika dla szkół średnich.

Kochański Adam Adamandy. Traktat *Analecta mathematica sive theoreses mechanicae novae* wydany został w 1661, a nie w 1651.

Komarzewski Jan Baptysta. Napisano, że „[...] opracował 8-tomowe (nie wydane drukiem) kompedium propedeutyki górnictwa pt. *Mineralogia [...]*”. W rzeczywistości raczej miał zamiar wykorzystać własne materiały, ale nie zdołał tego zrealizować. W dokumentacji biogramu nie wykorzystano m.in. artykułów Z. Libiszowskiej i K. Sawickiego (1972).

Kopczyński Onufry. Urodził się w Czerniejewie, a nie w Czernichowie.

Kownacki Hipolit. Przy dwóch publikacjach (*O starożytności kopalń...*, *O górach*) podano daty druku. Dat tych nie ma na okładkach broszur, a zdania bibliografów na ten temat są rozbieżne.

Kühn Henryk. Zmarł 8 października 1769, a nie 6 sierpnia 1769. Nie zaznaczono, że był członkiem Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu.

Kwiatkiewicz Jan. Studia w Kaliszu odbył w latach 1648—1651, a nie w l. 1648—1657. Zmarł 23 marca 1703 r., a nie 23 lutego.

Lengnich Gotfryd. Nie był członkiem Akademii Nauk w Petersburgu od 1718 r., gdyż, jak wiadomo, akademia ta powstała dopiero w 1725 r. Do biogramu nie wykorzystano m.in. artykułu S. Sosina (1958).

L'Huillier Szymon. Urodził się 27 kwietnia, a nie 24. Podano nieściśle daty wydań jego podręczników opracowanych dla KEN. Tak więc *Arytmetyka dla szkół narodowych* ukazała się w 1778, a nie w 1779; *Geometria dla szkół narodowych* ukazała się w latach 1780—1781, a nie w 1780; *Algebra dla szkół narodowych* wydana została w 1782, a nie w 1783. Nie jest prawdą, że po opuszczeniu Polski przeniósł się do Tybingi i tam przebywał w latach 1789—1794. Uczony Polskę opuścił 3 VIII 1788 i przez Berlin i Tybingę udał się do rodzinnej Genewy, do której dotarł już w październiku tego roku. Tybingę więc jedynie odwiedził. Jeżeli podaje się, że był członkiem akademii w Berlinie i Petersburgu, to należało dodać, że był również członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie. Wreszcie przy nazwisku tym, jak i innych, razi nieco spolszczenie imion obcych (tak np. Szymon zamiast Simon, a właściwie Simon Antoine Jean, Tytus zamiast Tito, Jan zamiast Johann itp.).

Liban Jerzy. Informacja, że Libanus przerwał w 1529 r. ledwie wznowione na Uniwersytecie Krakowskim prelekcje jest nieściśła. Owszem, władze uczelni podjęły w tym roku przeciw niemu jakieś rygory, ale jego działalność profesorska nadal trwała, co najmniej do 1535 r. Nieściśła jest również data wydania jego dzieła *Carmina Sibyllae Erythraee*, które ukazało się w 1535 r., a nie w 1528. Ponadto należało dodać oboczności nazwiska (Libanus, Libanos, Jerzy z Legnicy).

Licinius-Namysłowski Jan. Przypisano mu autorstwo podręcznika logiki *Instrumentum doctrinarum Aristotelicum* (1586), co jest wysoce wątpliwe. Ponadto nie zaznaczono oboczności nazwiska Lycyniusz.

Litwiński Walenty. Doktorat uzyskał w 1800 r., a nie w 1796 r. Jego rozprawa *O towarzystwach uczonych* ukazała się w 1817 r., a nie w 1816. Litwiński złożył rezygnację z piastowanych godności 10 września 1823 r., a nie 10 października tegoż roku.

Lubelczyk Jakub. Uczestniczył w synodzie włodzisławskim w 1559 r., a nie w 1558. Do biogramu nie wykorzystano m.in. pracy M. Kossowskiej (*Biblia w języku polskim*, 1968).

Łojko Feliks Franciszek. Stwierdzenie, że „ze służby dworskiej przeszedł w r. 1766 do pracy w Kompanii Manufaktur, a następnie do Komisji Skarbowej, w której jeszcze w l. 1772—1778 sprawował urząd komisarza skarbowego” jest nieścisłe. Sugeruje jakoby Łojko w Komisji był przed 1772, w rzeczywistości zaś został dokooptowany przez króla dopiero 28 VII 1772. Nie on współpracował też z Towarzystwem do Ksiąg Elementarnych, ale jego brat, Jan. Nieścista jest również informacja, że pozostawił ok. 40 tomów materiałów i opracowań. Obecnie „Zbiór Łoyki” liczy 65 tomów, z tego 33 tomy zawierają materiały pochodzenia obcego gromadzone przez Łojkę. Należało też przy biogramie zaznaczyć oboczność nazwiska „Łoyko”.

Łopacki Jacek Augustyn. Bakalaureat uzyskał w 1707 r., a nie w 1706. Wizytował szpitale krakowskie w latach 1738 i 1748, a nie w 1738 i 1741. W biogramie należało nieco wspomnieć o jego mecenacie artystycznym. Dzięki niemu odnowiono i ozdobiono kościół Mariacki, wykonano wiele prac w katedrze na Wawelu itd.

Łoś Jakub. Pamiętniki pisał w latach 1676—1682, a nie w 1672—1681; obejmują one okres od 1646 do 1667, a nie lata 1646—1676.

Lubieński Stanisław. Podana jedna z domniemanych dat urodzin, 1577, jest nie do przyjęcia. Należy również wykluczyć, że urodził się w Wielkopolsce. Zmarł w Wyszku, a nie w Warszawie, jak podano. Należało do biogramu wykorzystać niektóre prace W. Czaplńskiego.

Łukasz z Wielkiego Koźmina. Bakalaureat uzyskał w 1396 r., a nie w 1395. Zmarł po 28 VI 1412, a nie po 28 VI 1422. Informacja, że w Bibliotece Jagiellońskiej zachowały się 43 kodeksy z jego biblioteki nie jest ścisła. W Bib. Jag. zachowały się 42 rękopisy, 1 zaś w Bibliotece Kapitulnej w Krakowie.

Maciejowski Samuel. Urodził się w 1499 r., (15 I), a nie w 1498. Wyślany został na studia do Padwy w 1522 r., a nie w 1521. Nazwisko nauczyciela Maciejowskiego powinno brzmieć Amaseus, a nie spolszczenie: Amazeusz.

Magier Antoni. Informacja: „Kształcił się w Gdańsku (pod dozorem ks. J. Rogalińskiego)” jest nieprawdopodobna. Rogaliński nigdy w Gdańsku nie uczył. Chodzi tu zapewne o księdza Rogowskiego.

Magni Walerian. Mianowany prefektem i wikariuszem apostolskim na Polskę, Niemcy, Węgry i Czechy w 1626, a nie w 1624. Doświadczenia z próżnią dokonał 12 VII 1647, podana data w *Indeksie* 18 VII 1647 odnosi się do powtórnego doświadczenia.

Maj Jan. Podana przypuszczalna data urodzin, 16 czerwca 1758 r., jest fałszywa, zważywszy, że Maj był chrzczony 31 maja tego roku.

Majewski Walenty. Informacja, że został „wcielony w r. 1783 przymusowo do wojska austriackiego” jest nieścisła. Majewski zbiegł do Galicji i dobrowolnie zaciągnął się do armii austriackiej. Podobnie nieścisła jest wzmianka, że „był krótko sekretarzem K. J. Bühlera w ambasadzie rosyjskiej”, w rzeczywistości odmówił on przyjęcia pracy w kancelarii delegata rosyjskiego przy federacji targowickiej. Wreszcie nieścisła jest również informacja, że w 1815 r. Majewski założył na własny koszt pierwszą w Słowiańszczyźnie drukarnię sanskrycką. W 1816 r. opłacił on jedynie sporządzenie w drukarni W. Dąbrowskiego czcionek pism sanskryckich, których używał w tej drukarni, a następnie w drukarni O. Łątkiewicza, do swoich prac.

Maleszewski Piotr Paweł Jan. Zmarł 28 VIII 1828, a nie 18 VIII 1828.

Malewski Szymon. Wybrany został rektorem Uniwersytetu Wileńskiego w 1817 r., a nie w 1816. Zmarł 12 lutego 1832 r. a nie 24 stycznia 1832 r. Po

1822 r. nie przeszedł w stan spoczynku, przestał być jedynie rektorem, a powrócił na dawny swój urząd dziekana Oddziału Nauk Moralnych i Politycznych i pełnił go do końca życia. Dodajmy, że tajne stowarzyszenia wśród młodzieży wileńskiej wykryte zostały w 1823 r., a nie 1825. Głośne śledztwo i proces odbyły się w 1824 r.

Marcin Król z Żurawicy. Podano dwie daty śmierci: „ok. 1453” i „przed 1 VIII 1460”, obie nieścisłe. Niedawno M. Kowalczykówna ustaliła, że Marcin Król zmarł przed 1 sierpnia 1453. W świetle tego informacje, że Marcin Król w latach 1450—1455 był lekarzem u Z. Oleśnickiego oraz że „aktem ostatniej woli (1459) ustanowił drugą katedrę astronomii” są obarczone błędami. Razi też zastosowanie pisowni miejscowości „Żórawica”. W biogramie nie wykorzystano artykułów M. Kowalczykówny (1971) i G. Rosińskiej (1972, 1973).

Mączyński Jan. Miejsce urodzenia Zdziebédów jest wątpliwe, podawana jest także miejscowość Gzików. Należało te rozbieżności zaznaczyć. Zmarł przed 1584, a nie ok. 1587. Nie wykorzystano m.in. pracy H. Barycza: *J. Mączyński, językoznawca i leksykograf. Jego koneksje zagraniczne* (1971), która stanowi znacznie zmienioną wersję artykułu tego autora z 1924 r., cytowanego przez autorów *Indeksu*. Wreszcie dodajmy, nie czyniąc zarzutu autorom, że dzieło Mączyńskiego *Lexicon Latino Polonicum* wydano w Wiedniu na rok przed ukazaniem się *Indeksu* (1973, wraz z odpowiednim opracowaniem).

Mąkowski Adam. Dokładna data śmierci: 30 XI 1623.

Meier Józef. Urodził się 8 października 1743 r., a nie 8 maja. Jeśli zadebiutował w 1771 r., to nie mógł ogłosić trzy lata wcześniej broszury *Mysli do utworzenia Banku Narodowego*. W rzeczywistości broszurę tę wydał własnym sumptem w grudniu 1788 r. Informacja jakoby po 1816 r. ostatnie lata życia spędził w Krakowie jest mało prawdopodobna, a podana data śmierci „z końcem maja r. 1825” odnosi się do innej osoby, malarza Józefa Majera.

Mieroszewski Jan. Podano za S. Czarnieckim, iż Mieroszewski był autorem rozprawy *O górach* z 1784 r. i nieco późniejszej ulotki *Obywatel do współziomków...* Nie zaznaczono jednak, że sugestie Czarnieckiego nie są dostatecznie udokumentowane. Literatura w tej sprawie jest pokaźna, ale w *Indeksie* wymieniono tylko kwestionujący sądy Czarnieckiego artykuł W. Olszewicza.

Moszyński August Fryderyk. Ktoś napisał o nim, że był wszechstronnie wykształconym dyletantem. Epitet ten został powtórzony w biogramie. Przeczą temu jednak pozostawione przez Moszyńskiego rękopisy, częściowo wykorzystane w opracowaniach historycznych W. Hubickiego. Ten fałszywy sąd został podważony w recenzji z wydanego w 1970 r. Moszyńskiego *Dziennika podróży do Francji i Włoch* („Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1971). Pracy Hubickiego, ani tej recenzji, nie uwzględniono.

Oczapowski Michał. Urodził się w Pocięjkach, a nie w Pociękowie. Tomy 11—12 jego *Gospodarstwa wiejskiego* ukazały się w 1856 r., a nie 1857. Informacja, że Oczapowski objął „w r. 1835 dyrekcję Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnego w Marymoncie” jest również nieścisła. W tym roku Instytut był jeszcze zamknięty, a otwarty ponownie został w roku następnym, w którym też objął Oczapowski funkcję dyrektora. Ponadto użyta nazwa Instytutu jest późniejsza (od 1840 r.), w tym czasie poprawna nazwa powinna brzmieć Instytut Agronomiczny. Przekreślono też nazwisko autora obszernego artykułu o Oczapowskim, którym jest Staniewicz, a nie Słowiński.

Osiński Józef Herman. Przypisano mu książkę *Nauka o gatunkach i szukaniu rudy żelaznej i topieniu jej*. Jest to tylko polski przekład książki G. Courtrivrona i É. J. Bouchu'a, co zresztą Osiński wyraźnie zaznaczył na karcie tytułowej. Należało też wspomnieć, że był on prawdopodobnie pierwszym

z polskich uczonych, którzy zajmowali się badaniami z dziedziny fotosyntezy u roślin zielonych, co było przedmiotem obszernych artykułów, nie cytowanych w *Indeksie*, B. Gomółki (1966 i 1968). Nie zaznaczono też, że Osińskiego można uważać również za historyka chemii.

Pastorius Joachim. Nie mógł studiować na uniwersytecie w Halle, uczelnia ta bowiem założona została w 13 lat po śmierci Pastoriusa.

Paweł z Worczyna. Przebywał w Krakowie przynajmniej od początku 1414 r., a nie „ok. r. 1415/1416”. W literaturze przedmiotu nie zaznaczono książki J. Rebety (1970).

Poser Jan August. Nie określono dokładnej daty śmierci (28 I 1804). Nie zaznaczono oboczności nazwiska: Pozer.

Potocki Jan. W biogramie brak wyraźnego podkreślenia związków Potockiego z nauką rosyjską. W literaturze przedmiotu nie wymienia się b. ważnych pozycji: R. W. Wołoszyńskiego (1968, 1972), Z. Markiewicza (1968), J. Skowronka (1972), przynoszących nowe dane do życia Potockiego i prostujących błędy w starszych opracowaniach. Nie zaznaczono również ważnego przyczynku W. Kotwicza (1935).

Sędziwój z Czechła. Nie wspomina się o jego działalności astronomicznej, która chociaż trwała krótko, to była jednak owocna pod względem twórczości piśmienniczej. Pozwala go zaliczyć do najlepszych wykładowców astronomii w XV-wiecznym Uniwersytecie Krakowskim. Nie wykorzystano artykułu G. Rosińskiej (1972) na ten temat.

Staszic Stanisław. Podano m.in., że jego dzieło *O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski* ukazało się w 1805 r., w rzeczywistości zaś wyszło w 1815 r. Staszic nie przedstawił w nim własnej teorii Ziemi, tylko opis skał i kopalin znanych mu z Polski i krajów sąsiednich, oraz wiekową interpretację tych skał. Szkoła, którą założył w Kielcach, nazywała się Szkołą Akademiczno-Górnica, a nie Akademią Górniczą.

Surowiecki Wawrzyniec. Urodził się 4 sierpnia 1769 r., a nie 4 lipca tegoż roku. We Lwowie znalazł się już w 1795 r., a nie w 1797, funkcję zaś sekretarza generalnego Dyrekcji Edukacji pełnił od 1812 r., a nie od 1810. Jego dzieło *Śledzenie początków narodów słowiańskich* ukazało się w 1820 r., a nie w 1824. Wreszcie większość autorów podaje datę jego śmierci 10 czerwca 1827, w *Indeksie* zaś podano 9 czerwca 1827.

Szembek Krzysztof Hilary. W biogramie znajdujemy następujące zdanie: „[...] w czasie Sejmu Czteroletniego rozwinął działalność w Komisji Górniczej (1782), nadzorując m.in. prace Kompanii Olkuskiej”. Nastąpiło tu pomieszanie prawie wszystkiego. Komisja Kruszcowa albo Górnicza powołana została w 1782 r. i na jej czele stanął Szembek. Przejęła ona wówczas opiekę nad Kompanią Olkuską, poszukiwaniem kruszcu soli i miedzi. Po 1785 r., kiedy Szembek przejął w udziałną arenę kopalnie i huty pod Kielcami, Komisja właściwie przestała działać. Sprawami poszukiwań kopalin zajmował się Departament Górniczy i Komisja Skarbowa (przede wszystkim Czacki). Rzecz zrozumiała, że podczas Sejmu Czteroletniego, tzn. w latach 1788—1792, Komisja Kruszcowa nie przejawiała już aktywności.

Toński Jan. Bakałareat w Akademii Krakowskiej uzyskał w 1635 r., a nie w 1625.

Tyzenhauz Antoni. Nie można się zgodzić z twierdzeniem, że „długi czas cieszył się [Tyzenhauz] bezwzględny zaufaniem króla”. Jak zauważa S. Kościalkowski, najwybitniejszy znawca tych spraw, w dziele nie cytowanym w *Indeksie* (Londyn 1970—1971) przez cały 15-letni okres współpracy Stanisława Augusta z Tyzenhauzem nie było nigdy między tymi dwoma ludźmi ani prawdziwego zrozumienia, ani harmonii działania, ani wyraźnie wytyczonych

wspólnych celów. Ambicji Tyzenhauza Stanisław August zupełnie nie rozumiał, a irytowały one całkowicie rodzinę królewską i skupioną wokół niej koterię dworską. Tu więc tkwiła główna przyczyna upadku zamierzeń i wielkich dokonań Tyzenhauza, a nie, jak podano w biogramie, że przyczyną była nieumiejętna i rozrzutna gospodarka, jaką on prowadził. Poprawna forma nazwiska: Tyzenhauz, a nie, jak w biogramie, Tyzenhaus.

Wietor Hieronim. Podano, że w 1522 r. wydał pierwszą w Polsce książkę tłoczoną w języku greckim. Znacznymi przedmiotem, J. Czerniatowicz, pisze natomiast, że w 1523 r. dał on jedynie wstawkę w alfabecie greckim, a książkę w tym alfabecie wytłoczył w rok później (1524). Przy haśle nie podano wszystkich oboczności nazwiska.

Witelo. Zawarte w biogramie przypuszczenia, że na Śląsku „być może, był nauczycielem w jakiejś szkole” oraz „Być może ostatnie lata życia spędził na Śląsku” zostały potwierdzone przez ostatnie badania, których jednak wyniki ujawniono chyba zbyt późno, aby je można było włączyć do biogramu w *Indeksie*. Otóż dzięki dociekaniom J. Burchardta wiemy, że Witelo był drugim plebanem w Legnicy przy kościele św. Piotra, a zarazem uczył w szkole parafialnej istniejącej przy tym kościele. Dowiedzieliśmy się również, że ostatnie lata życia spędził na Śląsku, gdzie uzyskał w 1275 r. godność kanonika kapituły katedralnej wrocławskiej i gdzie nadano mu wieś pod Wrocławiem. W Legnicy prowadził szkołę. Witelo studiował w latach 1262—1268 w Padwie, a nie, jak podano w *Indeksie*, w latach 1260—1268. Wyjaśnienia wymaga też informacja: „Ok. r. 1268 uał si ędo Rzymu na dwór papieża Klemensa IV”. Rzeczywiście Witelo wyjechał do Rzymu, ale przybył do tego miasta już po śmierci Klemensa IV. Wreszcie przy biogramie należało zaznaczyć oboczności nazwiska.

Witte Jan. Biogram przeładowany jest danymi o jego działalności administracyjnej w wojsku. Zaledwie wspomniano o zainteresowaniach kolekcjonerskich, nie pisząc wszakże o jego, jednym z największych w Polsce, gabinecie historii naturalnej.

Załuski Józef Andrzej. Podana w biogramie liczba „ok. 200 tys. dzieł”, znajdujących się w Bibliotece Załuskich, jest zaniżona. Wielu badaczy ocenia zasób Biblioteki na 300 tys., a nawet na 400 tys. Nie wspomniano, że był prekursorem ruchu towarzystw naukowych i członkiem wielu zagranicznych stowarzyszeń. W literaturze przedmiotu nie uwzględniono m.in. wydanej w 1967 r. jego korespondencji, opracowanej przez B. S. Kupścia i K. Muszyńską.

Z przeprowadzonej analizy 150 wybranych życiorysów, z których 68 wykazuje mniejsze lub większe usterki, można wysnuć przypuszczenie, że co najmniej trzecia część biogramów w *Indeksie* obarczona jest błędami. Publikowana poniżej recenzja Tadeusza Nowaka, która dotyczy biogramów osób związanych z techniką i naukami technicznymi, przez nas nie uwzględnianych, domysł potwierdza.

Trudno się pozbyć dręczącego pytania: co zadecydowało, że tak dużo usterek znalazło się w tym dziele? Naszym zdaniem było wiele przyczyn, z których chyba najważniejsze — to: niewykorzystanie w dużym stopniu literatury, przede wszystkim z ostatnich dziesięciu lat; nie zawsze umiejętne wykorzystanie materiałów ze znanego autorom piśmiennictwa; niedokładna redakcja biogramów i ich weryfikacja oraz niedbała korekta redakcyjna w ostatnich fazach druku. Być może, że i pośpiech, który zwykle dobrego nie czyni, i tu odcisnął piętno. Nie sądzimy również, że w dostatecznej mierze skorzystano z możliwości konsultowania wybranych grup biogramów ze specjalistami. A zdziwienie już budzi niezwrócenie przez redakcję uwagi na to, że w literaturze przedmiotu brak dużo prac opublikowanych w wydawnictwach Zakładu Historii Nauki i Tech-

niki (w serii „Monografie”, „Studiach i Materiałach”, „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”), a więc w wydawnictwach instytucji, pod auspicjami której *Indeks* powstał.

Przynajmniej, że praca nad dziełem tego typu pochłania wiele czasu, jest bardzo żmudna, wymaga nie tylko znajomości przedmiotu, ale też dokładności i zawsze napiętej uwagi. O tym nie należy zapominać. Wydaje się również, że przed opublikowaniem następnych tomów dokumentacyjnych do *Historii nauki polskiej* trzeba poddać dyskusji ich główne założenia, a przynajmniej pamiętać o następujących sprawach:

1. Indeks biograficzny do poszczególnych tomów *Historii nauki polskiej* nie może być tylko streszczeniem haseł drukowanych w *Polskim słowniku biograficznym* oraz w ogólnie dostępnych encyklopediach. W biogramach należy zaznaczać istotny wkład omawianej osoby do nauki. Musi to być bowiem naukowy słownik specjalistyczny, w którym szczegółowe daty uzyskania przez kogoś kanonii, czy innej funkcji administracyjnej, na ogół nie ma znaczenia. Musi być natomiast uwypuklona treść najważniejszych publikacji, działalność organizacyjna w szkołach, towarzystwach naukowych itp.

2. Przed przystąpieniem do opracowywania biogramów należy zestawić wykaz-propozycję nazwisk, które mają być ewentualnie opracowane. Zestaw taki powinien być rozesłany do weryfikacji specjalistom z różnych dziedzin i epok.

3. Po weryfikacji i ustaleniu ostatecznej liczby osób do *Indeksu*, należy znaleźć autorów, którzy opracują biogramy (przede wszystkim specjaliści z poszczególnych dyscyplin i epok).

4. Tak opracowywać biogramy, by zaoszczędzić możliwie najwięcej papieru, podając jednocześnie maksimum informacji. Starać się nie powtarzać treści zawartych w tomach zasadniczych. Można również pominąć literaturę przedmiotu, która przecież będzie wykazana w oddzielnych tomach bibliograficznych.

5. Wykorzystać możliwie największą liczbę publikacji najnowszych. Autorzy muszą mieć możliwość wprowadzenia poprawek do ostatecznej korekty łącznie.

6. W kolejnym tomie *Indeksu* nie powtarzać już biogramów opracowanych. Podać je w krótkiej wersji, po uprzednim zweryfikowaniu danych, i odesłać do wcześniej wydanego tomu.

7. Należy chyba przedyskutować również sprawę tomów bibliograficznych. Wydaje się, że przyjęta w nich chronologia przedmiotowa jest nie najlepsza. Przy jej zastosowaniu nie unikniemy m.in. licznych powtórzeń⁵ oraz nie uzyskamy także obrazu rozwoju historii nauki w Polsce.

O *Indeksie*, który staraliśmy się zaprezentować w miarę dokładnie, trudno nam powiedzieć, czy przynosi więcej korzyści, czy też więcej szkody. Bezspornie może w wielu wypadkach pomóc, skierować do literatury, wyjaśnić jakąś wątpliwość. Ale z drugiej strony, ogromna liczba błędów i nieściślejszych sformułowań każe użytkownikowi odnosić się do zawartych w dziele informacji z dużą ostrożnością. Czy wszyscy jednak będą o tym wiedzieć lub pamiętać? Gdy zaczną czerpać z *Indeksu* nie zawsze prawdziwe dane, przyczynią się do ich rozmnożenia w setkach publikacji, przedłużą żywot błędów na długie lata.

Jerzy Rózewicz, Zbigniew Wójcik

⁵ W wydanej bibliografii do tomów I i II *Historii* ponad trzecia część pozycji bibliograficznych odnosi się w dużej mierze lub całkowicie do dzieł nauki polskiej XIX i XX w.

Wśród tysiąca pięciuset biogramów, zawartych w VI tomie *Historii nauki polskiej*, około stu dotyczy ludzi, których działalność związana była z początkami nauk technicznych, rozwijającymi się w Polsce w okresie objętym przez tomy I i II tego dzieła. Opracowanie wielu z tych biogramów budzi zastrzeżenia, które dotyczą najczęściej niepełnego wykorzystania literatury (zwłaszcza nowszej) oraz nie zawsze zręcznego dokonania skrótu posiadanych wiadomości, co prowadzi niejednokrotnie do powstania nieścisłego, czasem spaczzonego obrazu. Zastrzeżenia te odnoszą się do 29 ze wspomnianych około 100 biogramów, a mianowicie:

Acqua Andrzej dell'. Zastosowano tu pisownię nazwiska w postaci dell' Acqua, wbrew przyjętej dotychczas i używanej przez niego samego formie dell' Aqua¹. Przypuszczalnie A. dell' Aqua pracował u Tomasza Zamoyskiego już w 1618 r., a nie dopiero „ok. 1620”. Stwierdzenie, że dell' Aqua otrzymał w 1635 r. indygenat polski nie jest ściśle. Władysław IV nadał mu wprawdzie w tym roku prawa, jakie posiadała szlachta polska, ale sejm tego nadania nigdy nie zatwierdził, nie miało ono więc mocy prawnej². Nieściśle również przedstawiono jest sprawa wydanej drukiem książeczki dell' Aquy. Została ona opublikowana w dwóch wersjach: włoskiej pt. *Della congregazione et scola di bombardieri regii* (Zamość 1622) i polskiej pt. *O zgromadzeniu i szkole puszkarzów* (a nie puszkarzkiej) *Króla Jego Miłości* (Zamość 1623).

Beuplan Wilhelm le Vasseur de. Sprawa map Ukrainy opracowanych przez Beauplana została przedstawiona w sposób mylący. W rzeczywistości Beauplan oprócz szkicowej mapy Ukrainy (znanej jedynie z kopii pt. *Tabula geographica ukrańska*) narysował nie „ukończoną ok. r. 1648 i wydaną (1650) na podstawie przywileju Władysława IV specjalną mapę Ukrainy — *Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina cum adiacentibus provinciis*”, lecz dwie różne mapy: 1) wyrytowaną w 1648 r. przez Wilhelma Hondiusa tzw. generalną mapę Ukrainy pt. *Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina cum adiacentibus provinciis* w skali ok. 1:1 800 000 na jednym arkuszu o formacie 503×402 mm i 2) wyrytowaną w 1650 r. przez tegoż Hondiusa tzw. specjalną mapę Ukrainy pt. *Tabula specialis et accurata Ukrainae cum suis palatinatibus et districtibus provinciisque adiacentibus* w skali ok. 1:450 000 na ośmiu arkuszach tworzących łącznie prostokąt o formacie 2.160×830 mm³.

Dekan Jan. Zarówno pisownia nazwiska, jak brzmienie tytułu pracy przetłumaczonej przez Dekana zawierają błędy: nie Diego Uffano, *Trattado della artilleria*, lecz Diego Ufano, *Tratado de la artilleria* (Brusselas 1613)⁴.

Fredro Andrzej Maksymilian. Tylko pierwsza część pracy *Militarium seu axiomatum belli* wyszła (w Amsterdamie) w 1668 r., część druga ukazała się w Lipsku w 1757 r. Pracę *Piechotne ćwiczenia albo wojenność piecha*, wydaną w Krakowie w 1660 r. napisał jednak chyba Błażej Lipowski, a nie Fredro⁵.

¹ Andrzej dell' Aqua: *Praxis ręczna działa*. Z rękopisów do druku przygotował oraz wstępem i komentarzem opatrzył Tadeusz Nowak. Wrocław 1969 s. 6 i przypis 21.

² Tamże, s. 17 i 19.

³ Karol Buczek: *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w.* Wrocław 1963 s. 52 nn i podana tam literatura.

⁴ Max Jähns: *Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland*. München — Leipzig 1889—1891 s. 979 nn.

⁵ Jan Wimmer: *Andrzej Maksymilian Fredro jako projektodawca reform wojskowych*. W: *O naprawę Rzeczypospolitej XVII—XVIII w.* Warszawa 1965 s. 109 — 124.

German Marcin. W bibliografii nie uwzględniono ważnej pozycji: Michał Odlanicki Poczubutt, Mieczysław Milewski: *Najdawniejsze plany kopalni wielickiej*⁶.

Getkant Fryderyk. Niewykorzystanie nowszej literatury⁷ spowodowało, że brak wzmianki o możliwości przesunięcia daty pojawienia się Getkanta w Polsce do 1625 r. Myląca jest wzmianka o wysłaniu Getkanta pod Lwów „w okresie wojny z Turcją”, chodzi tu bowiem o jego wyjazd z Warszawy w dniu 30 września 1646 r. w związku z planowaną przez Władysława IV, ale nie doszłą do skutku, wojną z Turcją. Getkant nie „kierował oblężeniem Torunia (1658)”, lecz tylko brał w nim udział. Mylące jest również stwierdzenie, że Getkant „pozostawił... mapę morską — Zatokę Puckiej (1637) oraz (zachowany w rękopisie) atlas *Topographia practica*”, ponieważ mapa Zatokę Puckiej wchodzi w skład wymienionego atlasu. Błędne jest również stwierdzenie, że mapy i plany zawarte w tym atlasie pochodzą „z lat 1638 — 1648”. Najwcześniejsza ma datę 20 września 1634, najpóźniejsza — 1639 r.

Grodzicki Faustyn. Praca jego ucznia Ignacego Bogatki, nosząca tytuł nie „*De scientia...*”, lecz *Scientia artium militarium*, wyszła we Lwowie nie w 1746, lecz w 1747 r. Jest ona odzwierciedleniem wykładów Faustyna Grodzickiego w kolegium lwowskim, opartych zresztą prawie w całości na znanym dziele Chrystiana Wolffa⁸. Określenie jej jako rozprawy poświęconej budownictwu jest nieściśle, ponieważ z 161 jej stron tylko 31 mówi o architektura militaris (wykład fortyfikacji), reszta zaś o artylerii, pirotechnice, pracach oblężniczych, taktyce walki w otwartym polu i rysunku technicznym dla celów wojskowych.

Grodzicki Paweł. Był starszym nad armatą koronną (litewska miała osobnego dowódcę). W okresie jego urzędowania zostały zbudowane arsenały nie tylko w Warszawie i Lwowie (nie jest pewne czy według wzorów holenderskich), lecz również w Krakowie (w latach 1640 — 1643). Pieczy jego podlegały wszystkie arsenały artylerii koronnej, nie wiadomo więc co ma oznaczać zdanie, że „urządził arsenały w Warszawie, Krakowie, Malborku i Barze”. W Malborku istniał arsenał jeszcze z czasów krzyżackich, w Barze zbudowano arsenał prawdopodobnie w 1646 r., a więc po śmierci P. Grodzickiego⁹. Twierdzenie jakoby P. Grodzicki był „upatrzony na dyrektora i komendanta szkoły rycerskiej we Lwowie” polega również na nieporozumieniu wynikłym ze złej interpretacji zwrotu zawartego w *Geometria peregrinans* Macieja Głuskowskiego. Jako generał artylerii koronnej Grodzicki miał zbyt wiele pracy w Warszawie, aby mógł równocześnie kierować we Lwowie szkołą, która miała już zresztą od 1631 r. (zatwierdzonego na tym stanowisku od 1635 r.) kierownika — Andrzeja dell' Aquę¹⁰.

Grzeński Stanisław. Jego *Geometria to jest miernicka nauka* nie była „pierwszą polską książką mierniczą”, lecz pierwszą polską drukowaną (a także

⁶ „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” T. 3:1958 nr 4 s. 565—587.

⁷ Jan Wereszczyński: *Studia nad mapami morskimi Fryderyka Getkanta*. Zeszyty Naukowe Politechniki Łódzkiej nr 86. Łódź 1967; Tadeusz Nowak *Polski atlas wojskowy z lat 1634 — 1639*. „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” (cytowane dalej jako SMHW), t. XV cz. 2 Warszawa 1969 s. 13 — 60 i tenże, *Polska technika wojenna XVI—XVIII w.* Warszawa 1970 s. 287—335.

⁸ *Elementa matheseos universae*, tomus IV, authore Christiano Wolfio. Editio nova. Halle Magdeburgiae 1738; por. Tadeusz Nowak: *Z dziejów techniki wojennej w dawnej Polsce*. Warszawa 1965 s. 89.

⁹ Tadeusz Nowak: *Arsenały artylerii koronnej w latach 1632 — 1655*. SMHW t. XIV cz. 1. Warszawa 1968 s. 92 — 135 i tenże, *Warszawski arsenał artylerii koronnej w połowie XVII w.*, tamże t. XIV cz. 2, Warszawa 1968, s. 93 — 143.

¹⁰ Nowak: *Polska technika wojenna XVI — XVIII w.* s. 117 — 140.

pierwszą po polsku napisaną) książką mierniczą, bowiem pierwszą polską, ale po łacinie napisaną, książką mierniczą była nie wydana drukiem *Geometria* Marcina Króla.

Hondius Wilhelm. Rytował mapę Ukrainy według rysunków (a nie „planów”) W. Beauplana i mapę (a nie plan) Polesia według D. Zwickera. Plan jest odwzorowaniem części powierzchni ziemi w skali nie większej niż 1:10 000, a wspomniane mapy mają skalę ok. 1:1 800 000, ok. 1:450 000 i ok. 1:640 000. Tytuł pracy Herbsta brzmi *Prace kartograficzne Beauplana — Hondiusa*, a nie „...Beauplana i Hondiusa”.

Jakubowski Józef. Charakterystyka jego *Nauki artylerii* sprowadzona do jedynego faktu — zastosowania nowych terminów polskich — wypacza obraz. *Nauka artylerii* była najwybitniejszym polskim dziełem o artylerii na przestrzeni 180 lat (od Siemienowicza z 1650 r. do Paszkowskiego z 1830 r.).

Kochański Adam. Niesłusznie pominięto ważną jego pracę o charakterze technicznym: *Mirabilia chronometrica* drukowaną w 1687 r. w *Technica curiosa* Kaspra Schotta.

Koffski Wincenty. Bardzo niewiele miejsca zabrałoby dodanie w notce bibliograficznej ważnej wskazówki, że dyskusja na temat Koffskiego toczyła się na łamach „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” w 1957 r. (nr 1) i 1959 r. (nr 2).

Kościuszko Tadeusz. Awans na generała lejtnanta otrzymał za dobre dowodzenie, a nie „za męstwo” w bitwie pod Dubienką. Kościuszko zastosował przy fortyfikowaniu Warszawy nowy, ulepszony system umocnień, a nie „nowoczesny system prac fortyfikacyjnych”. Same prace były prowadzone starym systemem; kilofem, łopatą i taczkami. Pojęcia „operacji strategicznej”, znanego z okresu drugiej wojny światowej nie da się chyba zastosować do powstania 1794 r., a zdanie o przeprowadzeniu „śmiałych operacji strategicznych w bitwach” jest zupełnie niezrozumiałe, ponieważ bitwa może stanowić część operacji, a nie odwrotnie. Autorowi chodziło prawdopodobnie o śmiałe decyzje taktyczne. Przykry jest brak w życiorysie Kościuszki sporządzonym dla *Historii nauki polskiej* wzmianki o napisanej przez niego w 1800 r. po francusku, na zamówienie rządu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, pracy zawierającej regulamin nowego wówczas rodzaju wojsk — artylerii konnej. Francuski oryginał został w 1808 r. przetłumaczony na język angielski i wydany drukiem jako *Manoeuvres of Horse Artillery* w Nowym Jorku, a w 1809 r. w Londynie¹¹.

Krüger Oswald. Praca *Parallela horoscopa* wyszła drukiem w 1636, a nie w 1639 r. Ponadto warto wspomnieć, że odzwierciedleniem treści wykładów Krügera na Akademii Wileńskiej jest praca Jana Rudominy Dusiatkiego *Illustriora theoremata et problemata mathematica*, wydana w Wilnie w 1633 r.

Łęski Józef. Informacje dotyczące pracy *Teoretyczna i praktyczna nauka żołnierskich rozmiarów* są, z wyjątkiem jej daty wydania (1790), mylące. Łęski nie jest autorem tej pracy, jak to sugeruje omawiany tekst, lecz jej tłumaczem z języka angielskiego. Autorem jest kapitan inżynierii angielskiej W. Hogrewe. Praca nie jest więc pierwszym polskim, lecz najwyżej pierwszym drukowanym w języku polskim podręcznikiem i nie topografii, lecz miernictwa i kartografii wojskowej. Warto wspomnieć, że Łęski wraz z tłumaczeniem pracy Hogrewe'a liczącym 354 strony wydał napisany przez siebie dodatek, który zawiera wykład

¹¹ Edward Tomczak: *Taktyka artylerii konnej według regulaminu Tadeusza Kościuszki*. SMHW t. VIII cz. 1. Warszawa 1962 s. 213—241.

arytmetyki, geometrii i zasad „sztuki wojennej” (taktyki, fortyfikacji polowej i artylerii)¹².

Mieroszewski Krzysztof. Wśród rękopisów przekazanych przez Mieroszewskiego Bibliotece Jagiellońskiej zwraca uwagę zredagowana po łacinie *Architectura militaris* (BJ rkps 466), zawierająca wykład fortyfikacji staroholenderskiej. Jej autorstwo przypisuje się Mieroszewskiemu, o czym nie wspomina biogram. Rękopis BJ 465/I—II stanowi przypuszczalnie materiał zebrany przez autora dla napisania pracy o fortyfikacji.

Naronowicz-Naroński Józef. Był arianinem, a nie kalwinem¹³. Kolejność w wymienianiu map powinna być odwrotna, ponieważ mapa Świadości powstała w 1645 r., a Taurogów w 1653 r. Warto zaznaczyć, że Naronowicz-Naroński musiał najpóźniej w 1660 r. opuścić Polskę, objęła go bowiem ustawa o wygnaniu arian. Jego działalność kartograficzną lepiej scharakteryzowałoby podanie, że sporządził 44 mapy szczegółowe, obejmujące całą wschodnią połać ówczesnych Prus Książęcych. Naronowicz-Naroński nazywa swe dzieło *Księgi* (a nie *Księga*) *nauk matematycznych*. Umieszczenie kursywą w nawiasie tytułu *Traktat o fortyfikacjach* sugeruje myląco, jakoby Naronowicz-Naroński oprócz zawartego w trzecim tomie *Ksiąg* dzieła *Budownictwo wojenne* napisał jeszcze osobny traktat zatytułowany *Traktat o fortyfikacjach*. Skutkiem nieuwzględnienia nowszej literatury¹⁴ brak wzmianki o istnieniu czwartego tomu *Ksiąg nauk matematycznych*, zawierającego wykład artylerii.

Rogaliński Józef. Stwierdzenie, że praca *Doświadczenia skutków* zawiera wykłady fizyki, nie wyjaśnia w pełni jej rzeczywistej treści, m.in. tego, że w jej skład wchodzi liczący prawie 600 stron druku wykład pt. *Nauka wojenna*¹⁵.

Roomen Adrian van. Wśród jego dzieł duże znaczenie ma nie wymieniona w biogramie praca pt. *Pyrotechnia, hoc est de ignibus festivis, jocosis, artificialibus et seriis* (Frankfurt n. M. 1611), zawierająca szczegółowe dane na temat konstrukcji rakiet wielostopniowych¹⁶.

Siemienowicz Kazimierz. Nie zaznaczono, że był obersterlejtantem artylerii koronnej (choć pochodził ze Żmudzi). Siemienowicz zapoznał się nie tylko z wojskową literaturą. Z cytowanych przez niego ok. 200 dzieł tylko kilkanaście dotyczy tematyki wojskowej. Oblężenie Białej (1634 r.), w którym brał udział, stanowiło właśnie część wyprawy smoleńskiej. Siemianowicz nie był nigdy „komendantem warszawskiego cekhauzu”. W latach 1646 — 1648 był inżynierem artylerii koronnej, a w 1648 r. (od maja) zastępcą dowódcy artylerii koronnej, czyli właśnie obersterlejtantem. Na przełomie 1648 i 1649 r. został zwolniony ze służby i wyjechał do Niderlandów. W latach 1646 — 1648 komendantem (cejkwartem) arsenału warszawskiego był Jerzy Mitwentz, a gdy ten oślepił, obowiązki jego przejął w 1649 r. Florens Andriachoen¹⁷. Dzieło Siemienowicza nie było tłumaczone na język holenderski, to jest pomyłka Estreichera. Kon-

¹² Tadeusz Nowak: *Przegląd polskiego piśmiennictwa z dziedziny fortyfikacji i inżynierii wojskowej w XVI — XVIII w.* SMHW t. XI cz. 2 Warszawa 1965 s. 122—141.

¹³ Udowodnił to ostatecznie Janusz Tazbir: *Arianie i katolicy*. Warszawa 1971 s. 70 i przypis 69.

¹⁴ Tadeusz Nowak: *Odnalezienie rękopisu „Artylerii” Józefa Naronowicza-Narońskiego z 1665 r.* SMHW t. XVIII cz. 1 Warszawa 1972 s. 297—303.

¹⁵ Nowak: *Polska technika wojenna XVI — XVIII w.*, s. 40 n.

¹⁶ Tadeusz Nowak: *Zagadnienia techniki raketowej w drukowanym piśmiennictwie europejskim pierwszej połowy XVII w.* SMHW t. XVIII cz. 1. Warszawa 1972 s. 94 nn.

¹⁷ AGAD Archiwum Publiczne Potockich rkps 44, s. 17 i 54.

struktura rakiety wielostopniowej nie była prekursorskim pomysłem Siemienowicza, znano ją już od przeszło stu lat¹⁸.

Sierakowski Karol. Termin architektura wojskowa oznaczał właśnie fortyfikację, więc trudno mówić o Sierakowskim jako o profesorze „architektury cywilnej i wojskowej oraz fortyfikacji”. Podobnie nie potrzeba mówić o „budowie umocnień i fortyfikacji obronnych”, bo umocnienia, czyli fortyfikacje mają zawsze obronny charakter.

Solski Stanisław. Praca *Geometra polski* zawiera przede wszystkim wykład tzw. geometrii praktycznej, czyli miernictwa, a nie „teorii zasad geometrii”.

Tesznarowicz Zachariasz. Teza jego dotyczyła nie tyle „geometrii inżynierskiej”, co po prostu fortyfikacji, mówiła bowiem, że podstawą obliczania poszczególnych elementów twierdzy bastionowej powinien być poligon wewnętrzny, a nie zewnętrzny. Warto dodać, że została ona wydana drukiem jako *Questio polemomatica* (Kraków 1683)¹⁹.

Witte Jan de. Do budowy wzniesionych pod jego kierunkiem w Kamieńcu należałoby dodać, ważniejsze niż te, które zostały wymienione: ludwisarnię produkującą lufy dział spiszowych, zakład wytwarzający proch strzelniczy i magazyn do jego przechowywania²⁰.

Wolski Mikołaj. W notce bibliograficznej odczuwa się brak pracy Benedykta Zientary, *Dzieje małopolskiego hutnictwa żelaznego XIV—XVII w.* Warszawa 1954, naświetlającej jedną z ważnych dziedzin działalności Wolskiego.

Zamoyski Tomasz. W 1617 r. był nie tylko w Padwie, Neapolu i Wenecji, lecz również w Rzymie, gdzie podobno uczył się fortyfikacji, natomiast nie był w 1621 r. pod Chocimiem, ponieważ nie zdołał na czas zebrać wojska, a ponadto był zajęty osłanianiem przed zagonem tatarskim otrzymanego w posagu Tarnopola²¹.

Zbaraski Krzysztof. Po odbyciu poselstwa do Turcji w 1622 r. przedstawił w 1623 r. *Relację rządów monarchii tureckiej*, w której zobrazował m.in. stan sił zbrojnych państwa tureckiego oraz wysunął kilka postulatów w sprawie ochrony ziem Rzeczypospolitej przed Turkami²². Słuszniej byłoby nazwać Zbaraskiego znawcą zagadnień wojskowych niż strategiem.

Zebrzydowski Jan. Wspomniany tu Józef Naronowicz-Naroński był przede wszystkim inżynierem i kartografem. Arytmetyka i geometria (wraz z trygonometrią) stanowiły dlań wprowadzenie do nauk technicznych, a nie były jego głównym zawodem.

T. Nowak

The Intellectual Revolution of the Seventeenth Century. Edited by Charles Webster. Londyn 1974. Routledge and Kegan Paul, X + 445 s.

Wydawca zebrał w tej publikacji rozprawy, które ukazywały się w ciągu ostatnich 20 lat (1953—1973) w „Past and Present” — wiele z nich było przedmiotem dyskusji na temat tego, co zwykle się określać mianem „rewolucji in-

¹⁸ Tadeusz Nowak: *Geneza księgi „O rakietach” Kazimierza Siemienowicza.* SMHW t. XVIII cz. 2. Warszawa 1972 s. 105—145.

¹⁹ Nowak, *Polska technika wojenna XVI — XVIII w.* s. 33.

²⁰ Tadeusz Nowak: *Fortyfikacja i artyleria Kamieńca Podolskiego w XVIII w.* SMHW T. XIX cz. 1. Warszawa 1973 s. 139—186.

²¹ Dell' Aqua: *Praxis ręczna działa* s. 9 i 13.

²² Janusz Wojtasik: *Uwagi księcia Krzysztofa Zbaraskiego, posta wielkiego do Turcji z 1622 r. o państwie ottomańskim i jego siłach zbrojnych.* SMHW t. VII cz. 1 Warszawa 1961 s. 321—346.